

A NYELVBŐL NINCS KIÚT

Jó érzésekkel kezdtem olvasni ezt a könyvet; mégpedig azért, mert (a *Sorstalanságon* kívül) kedvenc Kertész-művemet idézte fel, a *Gályanaplót*. Várakozásomban nem csalódtam: jól éreztem maga a két naplószerű feljegyzésekből álló részt nyomon követve („Nyílt titkok”, illetve „Trivialítások kertje”). Ehhez képest egyáltalán nem rázott meg, hogy *A végső kocma* című regény első és második „nekirugaszkodása” nem hozott létre autonóm irodalmi művet. Úgy fogtam föl, hogy ezekre a próbálkozásokra éppen a „feljegyzések” leírása, leírhatósága miatt volt szükség; hogy legyen honnét „nekirugaszkodni”. A *Gályanapló* legfontosabb vonulata az írói mesterségre (regénytechnikára) és a személyiségfilozófiára, közvetlenül az individuumnak a Struktúrával szemben talán még mindig fellelhető esélyeire vonatkozó megjegyzésekből fonódott össze. Ugyanerre a vázra épül *Az utolsó kocma* is, nem feledve persze azokat a roppant különbségeket, amelyeket az élethelyzetek változása, a betegség és az alkotóerő elmúlásától való rettegés idéz elő.

Kertész nagyon sokat kérdez, és legalább ugyanannyi állítást tesz ebben a könyvben. Ezek a kérdések éppen attól lesznek izgalmasak, hogy megmaradnak kérdés, vagy problematikus állítás formájában, s a szerző meg sem kísérel válaszolni rájuk. Ugyanis problematikus állítás jócskán akad ebben a könyvben, s ha ezeket az olvasó nem képes valamilyen módon helyre tenni önmagában, bizony sokat fog bosszankodni. Jómagam is sokat berzenkedtem olvasás közben. De próbáltam észben tartani azt, hogy itt egy független, autonómiájára különösképpen büszke, sőt arra hiú egyéniség nyilvánul meg. (Egy megjegyzése szerint Magyarországon éppen ezt a független gondolkodást nem bocsátják meg neki.) Ezért aztán jóformán minden második megnyilvánulása provokatív. Ezek néha üdvös provokációk, s ha a provokáció üdvös, az embernek kedve támad a vitatkozásra. Találtam persze előttem képtelennek feltűnő, vagy egyenesen viszolyogtató megjegyzéseket is. Eszem ágában sincs felsorolni azt a több tucat vitapontot, amelyet megjelöltem magamnak. Néhányat

mégis említenék. Például többféle változatban előkerül a kötetben a következő gondolat: „A magyar irodalomhoz nem tartozom, és soha nem is tartozhatom oda”. Érthető, miféle okokból írja ezt Kertész; de ezek az okok egyáltalán nem irodalmiak. (Ettől még nyomósak, belátom.) Ha felidézem magamban azt a pillanatot, amikor értesültem a Nobel-díjáról, csak a tiszta és egyértelmű öröme emlékszem. Valószínűleg ugyanígy örültem volna, ha valaki más kapja azok közül, akinek a neve akkortájt vagy a korábbi időkben reálisan felmerült. El nem tudtam volna képzelni, hogy ezt bárki, akinek fontos a magyar irodalom, másként is érezheti. Ezért személyemben is sértve éreztem magamat attól a mocsok-áradattól, amelyet (az elismerés és a szeretet sokféle jele mellett) Kertészre zúdítottak ebben a honban. Ám hogy ne tartoznék a magyar irodalomhoz? Csak egyetlen, rövid idézet az *Első nekirugaszkodásból*: „Minden szép volt. A csúnya is.” Kosztolányi árnya kezét nyújt Kertésznek; és nem ő az egyetlen ilyen kísértet (említhetném még Adyt, Babitsot, Márait, Füst Milánt, Pilinszkyt és másokat). S amikor arról értesül, hogy Magyarországon „internetre rakják” állítólagos hazafiatlan, sőt „magyarságellenes” nyilatkozatait, teljes joggal kérdezi: „És a »rút, szibarita váz«?”

A sértettség és a belőle támadó indulat tehát több mint érthető. Ám az indulat olyan, nehezen követhető, és néha kifejezetten meglepő állításokat is szül, mint például ezt: „Magyarországon azért nem értenek meg, mert Magyarország *nem keresztény ország*”. Ez úgy hangzik, mintha lennének olyan keresztény országok, ahol az emberek éppen kereszténységük révén jobban értik Kertész műveit, mint itthon. Európa „öngyilkos liberalizmusának” és „ostoba demokráciájának” ostromozását is lehetetlen kínos érzések nélkül olvasni. (Különösen, amikor hozzátesszi: „demokráciát és szavazati jogot a csimpánzoknak”.) „A szociális igazság vágya teremtette a világ legsúlyosabb szociális igazságtalanságait” – valóban így van ez? Akkor mondjunk le a szociális igazság vágyáról? Nem hagyhatom említés nélkül Kertész igazságtalan kirohanásait a „ballib” értelmiség ellen. Engedtessek meg ismét egy személyes példa. A *Valaki más* kötettel annak idején számos problémám volt. Kertésznek persze van

(rész)igazsága abban, hogy a világ fejlődése sok szempontból utolérte és igazolta azt az „apokaliptikus” víziót, amelyet annak idején magam is a szemére vettem. De kicsinyes, frusztrált, irigységen alapuló gyűlölködésre nem emlékszem.

Egyszóval *A végső kocsmá* „feljegyzései” folyamatosan vitára készítetik a magam fajta olvasót. Mégis meg tudtam őrizni valamit a kezdeti szimpátiámból. Hogy miért? Még a Nobel-díj előtti időkből származik a következő passzus: „Felmerül a kérdés: ha megbántottságunkban igazságtalanul fogalmazunk, ám amit megfogalmaztunk, annak mégiscsak megvan az általános igazsága, azt – csupán, mert »szubjektíve« nem az igazság, hanem ellenkezőleg, az igazságtalanság helyzetében fogalmaztunk – el kell-e vetni, vagy megőrizhetjük, mint igaz gondolatot /.../?” Kertész, mint Nietzsche hűséges tanítványa, egyszerűnek látja a választ erre a bonyolult kérdésre: „nem kell elvetnünk, sőt könnyelműség lenne az elvetése”. S valóban: ha ebből a szempontból tekintünk mindazokra a kijelentésekre, amelyeket képtelenek vagyunk elfogadni, hirtelen láthatóvá válhat egy másik szempont, egy másik perspektíva, melyből szemlélve felcsillanhat a részleges igazság fénye.

A végső kocsmá talán az a mű lett volna, amelyet Kertész így jellemez: „ironikus, személyes önéletrajznak álcázott regény, amely szembeszáll a lágerirodalommal, sőt magával az irodalommal”. Rendkívül izgalmas a feljegyzések tanúsága szerint fél évszázada őrzött terve is, amely Lót figuráját tette volna egy regény kiindulópontjává. A „második nekirugaszkodás” Sonderberg doktorának monológját követve Füst Milán öregkori hanghordozását véljük kihallani. Ahogy annak idején Füst, Kertész is a világ ellenszegüléséből merítené az energiát, hogy bepillantást nyerjen a teremtés gondjaiba, tudván, hogy esetleg ő maga is csak egy kísérlet, Isten képmásának sok milliomodik kísérlete... A regényt tehát írnia kell, kötelessége „részt venni ebben a szakadatlanul folyó munkában”.